DIN ÎNSEMNĂRILE PROFESORULUI GHEORGHE CANTACUZINO (1900–1977).

IV. CONTRIBUȚIA CERCETĂRILOR ARHEOLOGICE DE LA PALATUL DIN POTLOGI
LA CUNOAȘTEREA ARTEI EPOCII BRÂNCOVENEȘTI

GEORGE TROHANI

DES NOTES DU PROFESSEUR GEORGES CANTACUZENE (1900–1977).

IV. LA CONTRIBUTION DES RECHERCHES ARCHEOLOGIQUES DU PALAIS DE POTLOGI
A LA CONNAISSANCE DE L'ART DE L'EPOQUE DE BRANCOVAN.

Pendant les années 1965–1966, le professeur Georges Cantacuzène a fait des fouilles archéologiques dans l'enceinte du Palais de Potlogi, édifié par le prince Constantin Brancovan. Les résultats de ces fouilles ont fourni le sujet d'une communication faite le soir du 9 novembre 1966 à la télévision roumaine.

Il s'agit, dans la présente, du texte de cette communication. Et cela, d'autant plus que les résultats de ces fouilles n'ont pas été publiés.

MOT CLEFS : palais, Potlogi, Brancovan

CUVINTE CHEIE: palat, Potlogi, Brâncoveanu

Între anii 1965 și 1966 profesorul Gheorghe Cantacuzino a efectuat săpături arheologice în complexul brâncovenesc „Palatul din Potlogi”. Finanțarea era asigurată de către Institutul de Arheologie din București și Muzeul Regiunii București. Respectivul muzeu își avea sediul la Călărași, iar director era „omul de bine” Niță Angelescu, participant și el o perioadă la săpături. Iar pentru semnatarul acestor rânduri, pe atunci student, a fost primul șantier, condus de „omul Profesor Gheorghe Cantacuzino la care a participat. Alți participanți la acest șantier au mai fost Eusebiu Mironescu, desenator la Institutul de Arheologie și studenta Rodica Ancuța-Cercasov.

Clădirea Palatului fusese restaurată, în parte, de către Direcția Monumentelor Istorice (DMI) – ne referim la zidărie și acoperiș. Se acordaseră fonduri pentru ferestre și uși ... dar acestea dispăruseră. Se puna problema clădirilor anexe a căror amplasare nu era cunoscută deoarece nu se făcuse nici o săpătură arheologică ... Adică se pornise la restaurarea clădirii fără a se cunoaște complexul în întregul său. La suprafață se mai vedeau părți din zidurile de incintă de pe laturile de vest, est și sud, acesta din urmă cu poarta de intrare și bolta de deasupra sa.

Rezultatele acestor săpături arheologice, nepublicate până astăzi, sperăm să facă subiectul unui viitor raport. În anul 1973 a mai efectuat săpături arheologice și Mariana Beldie-Dumitrache, de la DMI. În secțiunile trasate la nord de palat s-au descoperit, cu acel prilej, mai multe morminte datând din secolele XIV–XV¹.

În cele ce urmează dorim a prezenta textul unei comunicări susținute de prof. Gheorghe Cantacuzino în cadrul unei emisiuni televizate, de tipul conferințelor conferință, cu întrebări și răspunsuri, fără vederi de la fața locului, susținută în seara zilei de miercuri, 9 noiembrie 1966. Textul, păstrat în copie dactilografiată, este cel pregătit de către profesor, nu însă și cel susținut în cadrul emisiunii TV, care a fost mai scurt și a avut o altă ordine a întrebărilor și răspunsurilor. Întrebarea 2 a devenit 5, 3 a devenit 2 și 3, iar 4 a rămas 4 și s-a oprit la „examinarea diferitelor componente ale Palatului”.

Numele redactorului TV, cu regret, nu ni-l mai amintim.

¹ Informația provine de la doamna Luminița Dumitriu, pentru care-i mulțumim.

Întrebare (1): *Ce motive au determinat executarea săpăturilor arheologice la Palatul din Potlogi și care este perspectiva ce se are în vedere după terminarea acestor lucrări ?*

Răspuns: *Săpăturile arheologice de la complexul arhitectonic din Potlogi au fost efectuate în 1965 și 1966 de către Institutul de Arheologie al Academiei în colaborare cu Muzeul Regiunii București în scopul de a se descoperi unele construcții și monumente care au existat în trecut și care ulterior au fost distruse de vitregia vremurilor și de oameni. Descoperirea acestor monumente este necesară pentru a se face restaurarea în bune condițiuni a Palatului din Potlogi și a dependențelor sale, în vederea organizării în acest loc a unui muzeu care va cuprinde exponate (obiecte, hărți, gravuri) privind luptele date de poporul român în vremea lui Mircea cel Bătrân, Vlad Țepeș, Radu de la Afumați, Mihai Viteazul, Tudor Vladimirescu pentru dobândirea independenței naționale.*

Întrebare (2) : *Care sunt descoperirile mai importante rezultate din aceste săpături?*

Răspuns : *Datele arheologice, arhitectonice și istorice adunate cu prilejul acestor cercetări au permis determinarea a trei faze în evoluția complexului arhitectonic de la Potlogi.*

În faza întâi, mai veche, a existat aici casa unui stăpânitor de la care s-a păstrat până acum pivnița întregă și fracțiuni din zidurile unui parter înălțat peste sol. Datele arheologice arată că această clădire zidită din cărămizi subțiri, împreunate prin straturi groase de mortar, a fost înființată cu 20–40 de ani înaintea Palatului Brâncovenesc (1698). Ea era înconjurată de o puternică împrejmuire de ziduri înalte, din care au rămas numai zidul lung atingând peretele de vest al casei vechi și având o poartă de intrare în curtea locuinței. Unele documente arată că această casă a fost cumpărată împreună cu moșia de către Constantin Brâncoveanu înainte de a fi domn. El a locuit apoi în ea în fiecare an câțva timp, precum se precizează în Cronica lui Radu Greceanu.

Ulterior Constantin Brâncoveanu, care era mare spătar, a reparat sau a zidit din nou Biserica de lângă casa veche, terminând-o până la 1 septembrie 1684. El este zugrăvit în pronaosul bisericii împreună cu Doamna Maria și cu copiii lor, lucrare care reprezintă faza a doua a Palatului de la Potlogi.

Faza a treia începe cu construcția palatului în 1698 de către Constantin Brâncoveanu devenit domn al Țării Românești până la arestarea sa de către turci în 1716. În această perioadă a fost ridicat Palatul cu foișoarele sale, zidul de vest al curții și cel de sud cu bolta și cu poarta de la intrare, clădirea cuhniei și două clădiri administrative.

Curtea palatului era împărțită prin ziduri împărțitoare în trei părți :

a) Curtea principală în care se aflau palatul, poarta intrării, cuhnia și casa slujitorilor.

b) Curtea administrativă, situată în partea de sud-vest.

c) Grădina întinzându-se în partea de nord și nord-vest a curții până la lac și servind ca loc de distracții domnului și familiei sale. În această grădină se cobora printr-o scară din loggia palatului de către marii dregători, ambasadorii și călătorii străini, invitații domnitorului.

Săpăturile efectuate au dezvelit fundația scării legată în trecut de loggia palatului cât și fundațiile a două clădiri din curtea administrativă, dintre care una lungă de 22 metri și lată de 10 metri, care a slujit ca grajd, având o capacitate de 22 vite așezate pe două rânduri.

Întrebare (3): *Ce loc ocupă Palatul de la Potlogi în comparație cu alte palate restaurate din Epoca Brâncovenească ?*

Răspuns: *Constantin Brâncoveanu, predispus către o viață de curte fastuoasă în care se îmbinau influențe venite atât de la saraiul sultanilor din Constantinopol cât și de la curțile regale sau nobiliare din Franța și din Italia, a fost un mare întemeietor de reședințe domnești. Pe lângă refacerea și mărirea Curților Domnești din București și Târgoviște, Brâncoveanu a construit pe moșiile sale câteva reședințe pe care le-a numit „palate”. Astfel Palatul din Potlogi în 1698, de la Mogoșoaia în 1702, de la Doicești lângă Târgoviște în 1705–1706 și frumoasele conace de la Obilești lângă Lehliu, de la Scăieni lângă Ploiești, de la Valea Scheilor lângă Mizil și de la Sărata lângă Buzău.*

În afară de acestea Constantin Brâncoveanu stăpânea vechea casă a familiei sale, casă acum dispărută, situată în București între Dealul Patriarhiei și Dâmbovița. Printre palatele brâncovenești, Palatul din Potlogi a ocupat un loc foarte însemnat deoarece fiind construit într-o regiune de păduri pe malul heleșteului format de apa Gherghina, pe drumul vechi ducând de la București la Târgoviște,

dădea puțința Domnului de a locui în afara orașului de scaun al Țării Românești fără a trezi suspiciunea turcilor, cum era cazul pentru curtea din Târgoviște.

În plus planul și formele arhitectonice ale Palatului din Potlogi au servit ca model ulterior pentru zidirea Palatului de la Mogoșoaia și a reședințelor din alte locuri.

Întrebare (4): care este contribuția adusă de cercetările arheologice de la Potlogi la cunoașterea mai precisă a formării și dezvoltării Epocii Brâncovenești ?

Răspuns: În privința dezvoltării și formării artei Brâncovenești au fost exprimate două opinii fundamentale opuse :

— o primă interpretare, dată de Virgil Drăghiceanu și de Nicolae Ghica-Budești, consideră că palatele Epocii Brâncovenești sunt creații inspirate direct din arhitectura Italiei, în special a Veneției, în secolul al XVII-lea. Cercetările arheologice și arhitectonice din ultimul deceniu au dovedit că această părere nu este întemeiată.

— a doua părere susținută de unii cercetători și arhitecți, afirmă că palatele brâncovenești derivă, prin evoluție, din vechea casă voievodală sau boierească folosită la noi din secolul al XV-lea în Țara Românească. Ea le atribuie deci un caracter mai mult autohton.

Săpăturile de la Potlogi au adus o contribuție nouă și importantă la dezbaterile acestei probleme. Ele au arătat că dacă Palatele Brâncovenești nu sunt o imitație a celor din Italia ele nu sunt nici o repetare a reședințelor domnești sau boierești mai vechi din Muntenia și Oltenia, ci reprezintă un tip nou de reședință, creată în Țara Românească, în cursul secolului al XVII-lea, și corespunzând cu o nouă concepție despre lume și viață însușită de partea cea mai puternică și mai bogată a clasei conducătoare. Astfel Palatele Brâncovenești și în general Arta Brâncovenească sunt rezultatul unei profunde modificări aduse în gândirea și modul de viață ale societății muntene din secolul al XVII-lea. Noul tip de locuință nu mai avea ca scop exclusiv nevoia de adăpostire și apărare ci corespundea concepției despre un rol mai înalt al omului într-o societate mai cultă și cu simț artistic mai dezvoltat. Ca urmare, arhitectura civilă a devenit atunci tot atât de însemnată ca și arhitectura religioasă.

Ridicarea locuințelor de tip nou, de mari proporții, construite cu lux din materiale mai durabile și mai scumpe, este o consecință a transformării societății Țării Românești în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și este în strânsă legătură cu un fenomen spiritual de o covârșitoare însemnatate – anume răspândirea concepției umaniste despre lume care a înlăturat opreliștile vechii concepții medievale, a îndreptat gândirea către studiul filosofiei și științelor exacte, a introdus cercetarea limbilor clasice și limbilor străine, a stimulat istoriografia românească îndemnând-o spre cercetarea trecutului și originii poporului român, a modificat aspectele picturii religioase prin introducerea motivelor laice și ale artei populare, în special pe fațadele bisericilor și, în sfârșit, a determinat înființarea celor mai vechi instituții de învățământ superior din statul muntean.

Palatele Brâncovenești au deci un caracter complex. Ele mențin, pe de o parte, unele elemente arhitectonice, constatate în planul și în construcția locuințelor boierești din secolele anterioare și, pe de altă parte, ele cuprind multe elemente noi, dintre care unele apar deja în luxoasele reședințe boierești ridicate pe la mijlocul și în a doua jumătate a secolului al XV-lea, pe când altele sunt atestate pentru prima dată abia în arta brâncovenească.

Dacă examinăm diferitele componente ale Palatului din Potlogi constatăm că beciul său imită exact formele arhitectonice ale pivniței casei vechi din acest loc și că dispoziția camerelor de la etajul I amintește pe aceea a unor reședințe feudale din secolele XIV–XVI, dar că există în acest palat numeroase forme noi care îl deosebesc esențial de locuințele senioriale sau voievodale din perioada timpurie a principatului muntean.

Astfel amintim configurația regulată a Palatului de la Potlogi și a clădirilor anexe situate lângă malul apei curgătoare Gherghina și cuprinse într-o vastă curte dreptunghiulară înconjurată de o înaltă incintă și împărțită în trei sectoare, foișoarele exterioare conținând scări de acces, deja cunoscute la casele boierești anterioare de la Coșofeni și Măgureni, loggia și scara situată în partea dinspre grădină și heleșteu apare deja în 1640 la casa boierească de la Golești și în 1667 în locuințele cantacuzinilor de la Măgureni. Diferitele forme de bolți folosite care cuprind atât bolta semicirculară și cupola pe pandantive împrumutate din trecut de la arhitectura bizantină, cât și noile forme de bolți răspândite în secolul al XVII-lea, adică bolțile de intersecție cu muchie, crestate și cu lunete cu bolțile

mănăstirești cu sau fără lunete, bolta „a vela” având aspectul unei pânze de păianjen, toate introduse din arhitectura Transilvaniei.

Ca element important de diferențiere față de locuințele boierești de tip vechi, Palatul de la Potlogi mai are sculptura monumentală reprezentată prin capiteluri, balustrade, console de piatră, lucrate toate cu bogate motive decorative în stil baroc, introdus din Transilvania și predominant atunci în Europa. Prin săpăturile executate s-au găsit câteva capiteluri, console și fragmente de balustradă lucrate în stil baroc care vor fi repuse în palat la locurile lor.

Însemnate caracteristici ale locuințelor de tip nou din secolul al XVII-lea sunt și stucaturile atestate deja în casa cantacuzinilor de la Măgureni, ce împodobeau pereții încăperilor și erau lucrate de meșteri orientali. În Palatul de la Potlogi aceste stucaturi acopereau pereții camerelor de la etajul I cuprindeau un decor de flori de frunze și de împletituri executate cu mare măiestrie, în culori vii și în stil oriental, desfășurându-se ca un splendid covor multicolor ce desfăta privirea.

Aici se oprește textul păstrat. Nu este exclus însă să mai fi fost o pagină, astăzi pierdută.

EXPLICATION DES FIGURES

Pl. I. Potlogi 1965. **1.** La porte d'entrée du côté sud; **2.** Fouilles dans la cour du palais; **3.** Le palais, vue du sud; **4.** Fouilles sur l'emplacement de la cuisine avec vue vers l'église.

GEORGE TROHANI
Muzeul Național de Istorie a României,
gtrohani@yahoo.com

1.

2.

3.

4.

Potlogi 1965. 1. Poarta de intrare de pe latura de sud; 2. Săpături din curtea palatului; 3. Palatul văzut dinspre sud; 4. Săpături pe locul cuhniei cu vedere spre biserică